

اخلاص نیت و احتساب اعمال

﴿ثناء الله امینی﴾

زیرا اخلاص جز با دو عنصر تحقق نمی‌یابد:

- ۱- حضور نیت؛ چراکه پایه و اساس کار نیت است.
 - ۲- زدودن شایبه های شخصی یا دنیوی و انحصار مخلصانه آن برای خدا.
- قرآن از نیت با عبارات مختلفی تعبیر کرده است، مانند: اراده آخرت، اراده وجه الله، ابتغای وجه الله یا ابتغای مرضات الله.

«منکم من یرید الدنیا و منکم من یرید الآخرة» (۲)

«گروهی از شما خواهان کالای دنیا و گروهی خواستار آخرت هستند.»

«و لا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداوة و العشی یریدون وجهه» (۳)

«مران از نزد خود کسانی را که به فریاد می‌خوانند پروردگار خود را در سحرگاهان و شامگاهان و منظورشان تنها رضایت اوست...»

«و ما تنفقوا الا ابتغاء وجه الله» (۴)

«و چیزی را جز به خاطر رضای خدا خرج نکنید...»
سنت نبوی نیز سرشار از احادیثی است که پیرامون فضل و امتیاز نیت بحث می‌کنند. بارزترین حدیثی که از اهمیت نیت حکایت می‌کند حدیث مشهور «انما الاعمال

یا رب زشراب عشق سرمستم کن
وز عشق خودت نیست کن و هستم کن
از هرچه به جز عشق تهی دستم کن
یکباره به بند عشق پا بستم کن
خواجه عبدالله انصاری
اصلاح اخلاق و تزکیه نفس از فرازهای بلند
شخصیت انسان و از جمله مقاصد بعثت انبیاء کرام
(علیهم السلام) است.

قرآن و حدیث و در کنار آن سیرت نبوی، مؤثرترین اسباب تطهیر اخلاق و تزکیه نفس و در واقع پرورشگاه ربانی تطهیر اخلاق و تزکیه نفس اند.
از جمله اخلاق زیبا و ستوده که مدار سعادت انسان بر آن است نیت صحیح و اخلاص، تقوا و تواضع، شکر و توکل و صبر و صدق را می‌توان نام برد. (۱)

در این مقاله به توفیق الله ذوالجلال به بیان دو مورد یعنی نیت و اخلاص خواهیم پرداخت.

اهمیت نیت:

ابتدا باید بدانیم که نیت، اراده و قصد الفاظ مترادف المعنایی هستند که عبارت از حالت و صفتی از صفات قلب اند.

توجه به نیت اهمیت بسیاری در تحقق اخلاص دارد

۱- حکیم الامت مولانا اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ، شریعت و طریقت (اردو) ص: ۹۰

۲- آل عمران، آیه: ۱۵۲

۳- انعام، آیه: ۵۲

۴- بقره، آیه: ۲۷۲

بالیات»^(۱) «همانا مدار (قبول و یا رد) اعمال بستگی به نیت‌های آنها دارد»، است.

حضرت انس بن مالک رضی الله عنه می‌گوید: ما همراه پیامبر از جنگ تبوک برمی‌گشتیم که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «ان اقواماً خلفنا بالمدينة ما سلکنا شعباً و لا وادياً الا و هم معنا حبسهم العذر»^(۲) «بی شک ما در مدینه کسانی را جا گذاشته‌ایم که ما هیچ راه کوهستانی و هیچ وادی را طی نکردیم مگر اینکه آنان (در اجر) با ما بودند، زیرا جز عذر چیزی آنها را از همراهی با ما باز نداشت.»

نیت یک تصمیم قاطع:

بی تردید، نیتی که احادیث نبوی بر صحت آن گواهی می‌دهند و به دنبال آن جزای ثواب یا عقاب می‌آید عبارت از یک تصمیم قاطع جهت انجام کار است، پس نیت یک تداعی محض نیست که برای لحظه‌ای بر قلب عارض شود و زود از بین برود و ثبات نداشته باشد.^(۳) بر همین اساس است که با تصمیم قاطع انفاق، فقیری که مال ندارد تا انفاق کند یا بصیرت و حسن نیت خود اجر سرمایه داری را که انفاق می‌کند و صدقه می‌دهد بدست می‌آورد و در مقابل فقیری که زندگی را با فقر و تنگدستی سپری می‌کند با حماقت و سوء نیت خود، گناه و عقاب سرمایه داری را که مال خود را در راه شهوت‌ها و نافرمانی خدا صرف می‌کند، برای خود رقم می‌زند.

قلب، محل نیت:

نیت کار زبان نیست، بلکه، یک عمل قلبی محض است. از همین رهگذر است که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و یاران او و تابعین و سلف صالح دیده نشده است که در عبادت‌هایی مثل: نماز، روزه، غسل و وضو، نیت را تلفظ کنند؛ و آنچه که می‌بینیم عده‌ای در نیت کردن و شروع به عبادت تلفظ نیت را بر خود لازم می‌گیرند، چیزی جز تکلف نیست.^(۴)

تأثیر نیت در مباحات و عادات:

از مهمترین تأثیرات نیت، تأثیر آن در مباحات و عادات است که به وسیله نیت تبدیل به عبادت می‌شوند. اموری از قبیل خوردن، نوشیدن، پوشیدن، نظافت و پاکیزگی، و کار کشاورزی، صنعت، تجارت یا هر حرفه و شغلی که جهت امرار معاش حلال و دوری از حرام انجام گیرد به وسیله نیت خیر تبدیل به عبادت و جهاد فی سبیل الله می‌گردد. زیرا با نیت نیکو این امور راه را برای عبادت خدا و ادای وظایف در قبال پروردگار و اهل و عیال و دیگر افراد امت هموار می‌سازند.

در حدیث آمده است: «ان المؤمن یؤجر فی کل عمل یتبعی به وجه الله، حتی فی اللقمة یرفعها الی فم امراته». «مومن در قبال هر کاری که به خاطر رضایت خدا انجام دهد پاداش می‌گیرد حتی در قبال لقمه‌ای که آن را در دهان همسرش بگذارد.»

علامه محمد منظور نعمانی در کتاب گرانسنگ دین و شریعت می‌نویسد: «هر عملی که انجام می‌دهید نسبت به حصول ثواب و اجر آن یقین داشته باشید و به نیت تحصیل رضای الهی و حصول اجر در آخرت، با توجه و اهتمام آن را انجام دهید. این مورد در اصطلاح دین «ایمان و احتساب» نام دارد. آن دو رکعتی که با ایمان و احتساب خوانده شود به مراتب ارزشمندتر از آن دو رکعتی است که بدون یقین و احتساب ادا گردد. نیت و یقین و احتساب همان کیمیایی است که خوردن و خوابیدن، با افراد خانواده صحبت کردن و هر عمل دیگر را عبادت قرار داده، موجب ثواب می‌گرداند.»^(۵)

آری ایمان و احتساب روح پرتوانی در کالبد اعمال

۱- بخاری، مسلم، ابوداود، ترمذی و نسایی این حدیث را روایت کرده‌اند.
 ۲- روایت بخاری و ابوداود.
 ۳- شیخ یوسف قرضاوی، نیت و اخلاص، ترجمه عمر قادری ص: ۳۱-۳۲
 ۴- شیخ یوسف قرضاوی، نیت و اخلاص، ص: ۳۳
 ۵- دین و شریعت، تألیف علامه محمد منظور نعمانی رحمه الله ترجمه مولانا محمد قاسم قاسمی (مدظله العالی) ص: ۱۹۴

مرده می افکند و در پیکر امور مادی روح معنوی می دمد و توجه به این امر، به قدری حیاتی است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله در احادیث مختلف بر آن تأکید می نمایند: «من صام رمضان ایماناً و احتساباً غفرله ما تقدم من ذنبه».

«هرکس با یقین به وعده خداوند و به امید ثواب در ماه رمضان روزه بگیرد گناهان گذشته اش بخشوده خواهد شد.»

«من قام ليلة القدر ایماناً و احتساباً غفرله ما تقدم من ذنبه»

«هرکس در شب قدر با یقین (به وعده خدا) و به امید ثواب عبادت کند گناهان گذشته اش مورد عفو قرار خواهد گرفت.»

اما متأسفانه بسیاری از ما به این ویژگی مهم و شرط لازم - تصور اجر و ثواب هنگام عمل - که «عبادت» را از «عبادت» مجزا می کند اعتنایی نداریم و بر اثر اهمال و عدم اعتنا به همین صفت احتساب است که ارکان اسلامی همانند: نماز، زکات، روزه، حج و... به عاداتهای

«هر عملی که انجام می دهید نسبت به حصول ثواب و اجر آن یقین داشته باشید و به نیت تحصیل رضای الهی و حصول اجر در آخرت، با توجه و اهتمام آن را انجام دهید. این مورد در اصطلاح دین «ایمان و احتساب» نام دارد. آن دو رکعتی که با ایمان و احتساب خوانده شود به مراتب ارزشمندتر از آن دو رکعتی است که بدون یقین و احتساب ادا گردد.»

یکنواختی تبدیل شده اند و فاقد روح و تهی از کیفیت ایمان و احتساب هستند. (۱)

و بزرگترین تفاوت صحابه کرام، صالحان امت و عالمان ربانی با عامه مردم در این بود که آنان با یقین و مستحضر داشتن فضایل، اعمال و اذکار خود را انجام می دادند، به گونه ای که کیفیت شوق عمل بر دل و دماغشان مستولی بود و به ارزش اعمال در بارگاه

خداوندی می اندیشدند. (۲)

آری آنان به گفته های رسول معظم صلی الله علیه و آله آنچنان یقین داشتند که گویی همه چیز را با بصیرت می بینند و هنگام انجام عمل نیز به اجر و ثواب آن امیدوار بودند. با همین کیفیت برادر مسلمان خود را ملاقات می کردند و به او روی خوش نشان می دادند و همین کیفیت را در امر تجارت و هر شغل دیگری حفظ می کردند، به همین دلیل عبادات آنان شکل عادت به خود نمی گرفت بلکه هر آنچه می کردند به قصد قربت الی الله و نزدیکی به خدای بزرگ بود. (۳)

اخلاص در نیت مبنای قبولیت:

همراه با حضور نیت باید آن را از تمام شایبه ها و آرزوهای شخصی و دنیوی زدود و بر اندام نیت جامه اخلاص پوشاند تا نزد خداوند مقبول گردد.

زیرا هر عمل صالح شامل دو رکن است و جز بر پایه آن دو هیچ عمل صالحی پذیرفته نمی شود (۴):

۱- اخلاص و تصحیح نیت

۲- موافقت آن با سنت و برنامه شریعت

رکن اول برای صحت باطن و رکن دوم برای صحت ظاهر است پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در رابطه با رکن اول فرمودند: «انما الاعمال بالنیات» و درباره رکن دوم فرمودند: «من عمل عملاً لیس علیه امرنا فهو رد» «کسی عملی انجام دهد که دین ما آنرا تأیید نکرده، مردود است» این میزان ظاهر است چنانچه عملی با سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و شریعت اسلام هماهنگ نباشد مردود است.

عارف بالله فضیل بن عیاض می فرماید: «اخلاص دور از صواب، و صواب دور از اخلاص پذیرفته نمی شود، بلکه کاری پذیرفته می شود که طبق موازین شریعت انجام گیرد و رنگ اخلاص داشته باشد پس

۱- علامه سید ابوالحسن ندوی رحمته الله علیه آیین زندگی در پر تو کتاب و سنت، ترجمه: مولانا محمد قاسم قاسمی ص: ۲۲۶
 ۲- مرجع سابق ص: ۲۲۶
 ۳- مرجع سابق ص: ۲۲۷
 ۴- نیت و اخلاص، ص: ۴۳

خالص یعنی برای خدا و صواب یعنی بر اساس سنت انجام گیرد؛^(۱) و پس از این سخن این آیه را تلاوت می‌کرد: «فن کان یرجوا لقاء ربه فلیعمل عملاً صالحاً و لا یشرک بعبادة ربه احداً.»^(۲) «هرکس که خواهان دیدار خدای خویش است باید کار شایسته انجام دهد و در پرستش پروردگارش کسی را شریک نسازد».

و بر مبنای روایتی از عبدالله بن مسعود رضی الله عنه قول بی عمل، و قول و عمل بی نیت و قول و عمل و نیتی که با سنت هماهنگ نباشند فاقد ارزش هستند.

و اما تحقق اخلاص امر دشواری است و نیاز به مجاهده بسیار دارد زیرا اخلاص آن‌گونه که گفته شد در برگیرنده دو امر است:

اول: حضور نیت

دوم: زدودن نیت از شایبه‌ها.

حضور نیت در عمل بسیار مهم است، و نباید انسان مسلمان بدون نیت و آغستن عمل بدان و توجیه عمل به وسیله آن، کار را به طور اتوماتیک و از روی عادت انجام دهد. نسخه این مورد، احتساب در اعمال است.

و اما زدودن نیت از شایبه‌ها و هوسهای ظاهری و باطنی از نفس، و تطهیر نیت از هوسها و خواسته‌های شخصی و دنیوی چقدر سخت و دشوار است. زیرا مقاومت در مقابل خودخواهی‌ها و خودستایی‌ها و محبت دنیا و بریدن نفس از لذات و اهداف زودگذر کار بس بزرگی است.

بنابر این، مبارزه با نفس و مراقبت مداوم از مدخلهای ورود شیطان به آن و همچنین پاکیزه گرداندن آن از عوامل تقلب و ریا و جاه‌طلبی و شهرت و سودجویی، امری لازم و ضروری است. از یکی از دوستان خدا «سهل بن عبدالله تستری» سؤال شد که چه چیزی بر نفس بسیار دشوار است؟ جواب داد: «اخلاص؛ زیرا نفس در آن بهره‌ای ندارد.»

پایه‌های اساسی در شکل‌گیری اخلاص: (۳)

۱- مخلص باید به نظر خالق اهمیت بدهد، نه نظر

مخلوق.

۲- ظاهر و باطن و نهان و آشکار او یکسان باشد.

۳- مدح و ذم مردم نزد او یکسان باشد.

۴- اخلاص خود را ننگرد مبادا به نفس خود مغرور

شود و غرور او را هلاک کند.

۵- یکی دیگر از عناصر اخلاص، توقع نداشتن

پاداش حتی در آخرت است.

دلایل اخلاص: (۴)

اخلاص دارای دلایل و نشانه‌های بسیاری است که

در زندگی، اخلاق، رفتار، حرکت و نگرش انسان نسبت

به نفس خود و جامعه آشکار می‌شوند از آن جمله:

۱- ترس از شهرت

۲- اتهام نفس، مخلص همیشه نفس خود را در مقابل

خدا و ادای وظایف به کم کاری و کوتاهی متهم می‌کند.

۳- انجام کار بدون سر و صدا

۴- گریز از مدح و ثنای دیگران، و در صورت مدح

دیگران به خود مغرور نشدن.

۵- عدم بخل در ستایش شایستگان؛ یکی دیگر از

دلایل اخلاص این است که انسان از مدح کسی که

شایسته مدح، و ستایش کسی که اهلیت و شایستگی

ستایش را دارد، بخل نورزد.

۶- یکنواختی کار در هر حال، و در هر منصبی که

باشد.

۷- اهمیت دادن به خوشنودی خداوند متعال

۸- خشم و رضایت به خاطر خدا

۹- صبر و استقامت در طول راه

۱۰- اظهار شادی با آشکار شدن هر استعدادی

۱۱- اصرار بر کار خدا پسند نه نفس پسند

بیشتر از هر کس دیگر رهبران و داعیان جامعه

اسلامی به اخلاص نیازمندند تا با جامعه اسلامی، با

صداقت و خیرخواهی پیش بیایند و مؤمنین را در مسیر

۱- نیت و اخلاص، ص: ۴۴ ۲- کشف، آیه: ۱۱۰

۳- نیت و اخلاص، ص: ۷۸ ۴- نیت و اخلاص، ص: ۱۰۳

حق گامزن کنند.

۴- تقویت وجدان و اراده برای مبارزه با نفس سرکش برای باز ماندن از انحراف و رسوایی

۵- نیایش و دعا و پناه بردن به خداوند متعال

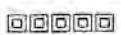
چیزی که همه این مسایل را تقویت و بازوی سالک راه خدا را محکم می‌گرداند، پناه بردن به خدا در تمام امور است.

این همه گفتیم لیک اندر بسیج

بی عنایات خدا هیچیم هیچ (۳)

به امید اینکه الله عزوجل با پالایش روح و روان ما، ما را از بندگان متقی و مخلص بگرداند.

«و ما ذالك على الله بعزیز»

منابع:

- ۱- شریعت و طریقت: حکیم الامت مولانا اشرفعلی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ - گردآورنده: مولانا محمد دین چشتی اشرفی - انتشارات اداره اسلامیات - لاهور - سال ۱۴۰۱ هـ
- ۲- دین و شریعت: علامه محمد منظور نعمانی رحمۃ اللہ علیہ - ترجمه: مولانا محمد قاسم قاسمی - چاپ سوم - سال ۱۳۷۷ - انتشارات صدیقی
- ۳- آیین زندگی در پرتو کتاب و سنت: مولانا سید ابوالحسن ندوی رحمۃ اللہ علیہ - ترجمه: مولانا محمد قاسم قاسمی - چاپ اول - سال ۱۳۷۸ - انتشارات شیخ الاسلام احمد جام
- ۴- نیت و اخلاص: شیخ محمد یوسف قرضاوی - ترجمه: عمر قادری - چاپ اول - سال ۱۳۷۹ - نشر احسان

ثمرات و میوه‌های اخلاص: (۱)

اخلاص دارای ثمرات و میوه‌های پاکیزه و زیبا، در روان و حیات انسان است که فهرست وار عبارتند از:

- ۱- آرامش روانی
- ۲- قوت روحی
- ۳- دوام کار
- ۴- تبدیل مباحات و عادات به عبادات
- ۵- کسب ثواب بدون انجام یا تکمیل کار
- ۶- یاری و ضمانت الهی
- ۷- امداد و یاری خدا در سختی‌ها و بحران‌ها

انگیزه‌های اخلاص: (۲)

در اینجا به مسایلی اشاره می‌کنیم که پویندگان راه خدا را بر اخلاص و عمل برای خدا یاری می‌دهد:

- ۱- علم راسخ: اولین یاور و محرک انسان در این زمینه این است که شخص با علم یقین در اعماق خود به اهمیت اخلاص به عنوان یک ضرورت دینی و ثمرات آن در دنیا و آخرت پی ببرد و بداند که حق تعالی عملی را بدون اخلاص نمی‌پذیرد، هر چند شکل و شمایل ظاهری آن زیبا باشد و از آنچه بر قلبها می‌گذرد با خبر و دقیقاً بر اسرار آگاه است و هیچ چیزی از او مخفی نمی‌ماند.
 - ۲- همنشینی با مخلصان: از جمله چیزهایی که مقام اخلاص را تقویت می‌کند همنشینی و مجالست با اهل اخلاص و بودن در رکاب آنان است.
 - ۳- مطالعه سیرت مخلصان: مطالعه سیرت مخلصان و آشنایی با زندگی ایشان جهت متأثر شدن از آنان، و الهام گرفتن از هدایت ایشان؛ زیرا اگر سالک راه خدا، مخلصان زنده را نمی‌یابد حداقل از مطالعه سیرت مخلصان محروم نماند.
- زیرا مطالعه نوعی همنشینی و هم زیستی است، اما یک صحبت فکری و روانی و همنشینی معنوی و ایمانی.

۱- نیت و اخلاص، ص: ۱۵۵ ۲- نیت و اخلاص، ص: ۱۷۹
 ۳- مثنوی معنوی - دفتر اول، بیت ۱۹۲۵